

ՀՆՁՍԱԿ

ՄԻՋՐԱՆ ՄԱՆԻՍԱՃԵԱՆ

ԿՐԻՐԱՄ

Հայ քաղաքական դէպքերը Տաճկաստանում գնալով ստանում են խիստ ծանր կերպարանք: Մասնակի դէպքերը դառնալով աւելի ու աւելի յաճախակի, ընդունել են արդէն ընդհանուր ծաւալ: Սահելով իրար ետեւից, մէկը միւսին յաջորդելով, մէկը միւսի վրայ հասնելով, նրանք աւելի ու աւելի մօտեցնում են վերջին րոպէն:

Այդ արիւնալի տրագէդիան, որի մէջ ղերակատարներ ենք մենք ինքներս, անասելի արագութեամբ ամփոփում է իր մէջ հայ ժողովրդային ընդհանրութեանը: Թւում է, թէ հասել է րոպէն մեծամեծ դէպքերի, և մենք չենք, որ գոհ չը լինենք այդ հանգամանքից:

Մարտը սկսվել է, նա շարունակվում է և պէտք է հասնէ մինչև վերջ: Գիտակցական հաւատով, զգալով, որպէս և դատելով, ոգեւորված, որպէս և սառն կերպով դիտող, մենք վստահ ենք մեր վերջնական յաղթանակին: Եւ եթէ չը լինի իսկ այդ յաղթանակը, էհ, ինչ — մենք նախամեծար ենք համարում յուսահատութեան հերոսական մահը:

Մարտիրոսների մահով է, որ միշտ յաղթանակ է տանում գաղափարը: Մարտիրոսներն ընկնում են, բայց գաղափարը շարունակում է ապրել նրանցից յետոյ էլ:

Ասես ստանալով նոր զօրութիւն ու նորանոր պսակներ՝ ընկածների արիւնով ցողված, գաղափարը կեանքի ընդհանուր խտւարի և արիւնահեղ կուրի միջից ջահի նման լուսաւորում է ապագան: Մի սերնդի մահը դառնում է պայման գալիք սերնդի երջանկութեան: Այդ է պատմութիւնն ամեն մեծ գաղափարի յաղթութիւնների:

Ամեն կողմ կառավարութիւնը կատարում է իր դժուարաւոր դերը: Ամեն կողմ նա ձերբակալում, հալածում, բանտարկում, արքայում, սպանում, կախաղան է հանում նրանց, որ տարիներից ի վեր անվեհերութեամբ պատերազմում են ժողովրդային իրաւունքների ու բարօրութեան համար, — և այդպիսով ամբողջ հայ ժողովուրդին է, որ, միւս կողմից գտնվելով երկու համաճարակի սովի ու բռնկւոյի հարուածների տակ, ենթակայ է կառավարութեան այդ կատաղի հալածանքին:

Եւ սակայն, նա շատ կոյր է, այդ կառավարութիւնը: Իր այդ կատաղի ընթացքով նա ուրիշ ոչինչ չէ անում, եթէ ոչ աւելի մաշկոցում հայ ժողովրդին կաշկանդող շղթաները: Զէ՛ տեսնում նա, այդ անբարոյական բարբարոսը, որ ոչ թէ պատահական երեւոյթների դէմ է կռւում, հարուածելով հայ յեղափոխականներին և մաքառելով սրանց այլ և այլ եղանակի գործունէութեան դէմ: Զէ՛ տեսնում նա, որ դէպի այդ գործունէութիւնը հայերին մղում են կեանքի պայմաններն իրանք,

իրերի անդիմադրելի ընթացքը, ընդհանուր ծանր կացութեան զօրութիւնը: Չէ՞ տեսնում նա, որ ինչ ցանել է ինքը, այժմ հնձում է: Եթէ սրանից եօթուօթ տարի առաջ կային միայն մի քանի տասնեակ գիտակցական յեղափոխականներ հայերիս մէջ, այսօր նրանք թուով հազարներից անցել են և ամբողջ մի ժողովուրդ է նրա դիմաց և նրա դէմ: Չէ՞ տեսնում արդեօք, որ բոլորովին չունենալով դադարելու հակում, ընդհակառակը, յեղափոխականներն այս վերջին երկու տարին բազմապատկել են իրանց եռանդն, անձնութիւնը, գործողութիւնները և ընդունել վճռական ընթացք: Ամենաբարձրաստիճան անձեր, թշնամիներ հայ ժողովրդի ու յեղափոխական գաղափարի, չեն կարողանում խուսափել հայութեան արդար զայրոյթից ու վրէժից, որ դէպի նրանց է ուղղել տալիս յեղափոխականի մահադիմ զնդակը: Այսպէս, Հնչակեանի գնտակի տակ ընկաւ Մաքսուտ Սիմօն բէյը:

Մեր մինչև հիմա տարած յաղթութիւնները փառաւոր ու բեղմնաւոր են. մեր կրած պարտութիւնները հերոսական են և աւելի են գրգռում մեզ դէպի գործ: Ի՞նչ կասէ կառավարութիւնն իր յաղթութիւնների, — կոտորման, բանտարկութիւնների, սպանման, կախաղանի — մասին: Այնպէս չէ՞, որ դրանք ամօթի, վայրենութեան ու արեան կնիք են դրոշմում նրա ճակատին և միւսնոյն ժամանակ ծառայում մեր գաղտին: Ա՛հ, բանը նրանումն է, որ ժամանակից ի վեր նա արդէն սկսել է կուռել մեր դէմ, իբրև հաւասարը հաւասարի դէմ: Դէ՛, նրա այդ ընթացքը չէ, որ կարող կը լինի կտրել ազատութեան ճանապարհը. մենք նրան ձեռք կը բերենք — ազատութիւնը, այդ գեղեցիկ դիցուհուն, որ երբէք գոհ չէ, երբ իրան յափշտակում ու հարեմում են բանտարկում: Եւ նրա համար մենք կերթանք նրա յափշտակողի դէմ, թէկուզ սուրիւնների անտառներ պատառելու պայմանով:

Մի բան, որ մեր մղած հերոսական պատերազմում երբէք չը պիտի անտես մնայ մեր բոլոր ընկերներից, դա — հիմնապէս ռամկավարական գաղափարն է, որ հանդիսանում է ամփոփողն ու արտայայտիչը հայ ժողովրդի ներկայ հասարակական ու կենսական ձգտումների, բաղաքական ու տնտեսական պահանջների: Ռամկավարական գաղափարն է, որի իրականացման պէտք է ձգտել անդադար, որը պէտք է միշտ աչքի առջեւ ունենալ իւրաքանչիւր յեղափոխական ձեռնարկի ժամանակ, և նրանում տեսնել առաջնորդ ներկայիս ամբողջ գործունէութեան մէջ: Որովհետեւ այդ գաղափարի իրականացումով է, արդարեւ, որ կարող է պատրաստուել անհրաժեշտ հողը ժողովրդային բուն գաղափարի, մարդկային ձգտումների վերջնական նպատակի — սօցիալիստական դրութեան — իրականացման համար: Այն ամբողջ գործունէութիւնը, այն բոլոր անմիջական ու անյետաձգելի կերպով իրագործվելիք ձգտումներն ու գաղափարներ,

որոնց համար գործում ենք այժմ անմիջական կերպով, ուրիշ ոչինչ չեն, վերջին հաշուով եթէ ոչ գործունէութիւններ, ձգտումներ, գաղափարներ ու նպատակներ, որոնք ստորադրված են մէկ ընդհանուր, աւելի մեծ ու ընդարձակ նպատակի — սօցիալիստական գաղափարի:

Այդ տեսակէտով շարունակենք գործել եւ զարնենք անդադար յեղափոխական զնգանին. այդպիսով միայն և մենք ինքներս պէտք է դարբենք մեզ համար նոր կեանք՝ լի յոյսերով և նպաստաւոր հայ ժողովրդի անընդհատ առաջխաղացման դէպի ընդարձակ հօրիզոններ, դէպի վերջնական վսեմ իդէալ:

Մ Ե Գ Ս Ո Ւ Տ Ս Ի Մ Օ Ն Պ Է Յ

Մարմնական հիւանդութիւններ կան, որոնք ծածուկէն, ներսի դիէն, համընթաց՝ այլ ապահով կերպով ամբողջ առողջական դրութիւնը կը խանգարեն, կը զեղծանեն: Այսպիսի հիւանդութիւններ շատ աւելի վտանգաւոր են, քան այնպիսիները՝ որոնց բնութիւնը յայտնի է եւ որոնց դէմ կարելի է զգուշական միջոցներ ձեռք առնել: Մեզ նման հասարակութիւններ եւս ունեցած են եւ ունեն այսօրինակ բարոյական հիւանդութիւններ, բարոյական մեծ թշնամիներ, որոնք շատ կանուխ սկսած են իրենց աւերիչ ազդեցութիւնն ունենալ հանրային ամեն տեսակ գործերու մէջ, կնիքի եղածին չափ ծածուկէն, մութին մէջ գործելով, աշխատելով առաքինութեան շրպար մը տալ իրենց ամենէն անհիմն ռճիրներուն, անընշան նիւթական նուիրատուութիւններու մէջ խեղդելով անմեղներու արեան բողբոջը: Այս կարգի անձնաւորութիւնը, եսականութեան մարմնացած տիպարներ, ամեն միջոց լաւ կը նկատեն հասնելու համար իրենց փառասիրական, շահասիրական դժուծ նպատակներուն. իրենց անտաշ միտքը եւ կոպիտ զգացումները, զուրկ բարձր բարոյականի յղկումներէն, չեն կարող իսկ ըմբռնել մեծամասնութեան օգտին, ընդհանրութեան շահուն գաղափարը: Իրենց վայրագ բնազդներուն եւ իրենցմէ զօրաւոր բռնակալի մը հրամաններուն անձնատուր, այս մարդիկը քար ու քանդ, աւեր կը սփռեն չորս կողմը՝ ուրիշներու արցունքներուն և ողբերուն հանդէպ ականջին խուլցնելով և իրենց կործանած թէ բարոյական և թէ նիւթական գանձերուն վրայ բարձրացնելով իրենց ոսկոյ տաճարները: Քուրդը, Կիւրճին ու Չէրքէզն այսպիսիներու քով պղտիկ ռճրագործներ են միայն. անոնք շատ անգամ ռճիր կը գործեն իրենց միջավայրէն, շուրջը գտնուած բաղմատեսակ պարագաներէն մղվելով, մինչեւ մէկ աստիճան տեսակ մը բնազդական, անգիտակից գործողութիւն կայ անոնց մէջ: Անոնք կը գործեն բացէ ի բաց, լոյս օրին, զէնք ի ձեռին եւ միջոց կընծայեն քեզ զէնքով ինքզինքդ իրենց աւարաւորութեան եւ ռճիրներուն դէմ պաշտպանելու: Ասոնք կը գործեն մութին մէջ կը պահուրտին խաւարոյին անկիւններ եւ երբ իրենց քովէն կանցնիս՝ վրագ կը յարձակին, քեզ զինաթափ կընեն

ու կը սպաննեն. անոնք համարձակ աւաղակներ են, ասոնք՝ վատ մարդասպաններ: Եւ այն օրը որ ժողովուրդը իր այս մեծ թշնամիներուն ձեռքէն կազատի՝ այն օրը երկար, խորունկ շունչ մը առած կըլլայ, զի այն օրը իր թոքերուն ամենէն խոշոր վերքերէն մին կըսպիանայ:

Ահա այսպիսի մէկն եղած է Մաքսուտ Սիմօն պէյ մեր ազգին համար: Ամիրաներու այն հին ընտանիքին կը պատկանի, որոնք մէյմէկ աւատական իշխաններ դարձած էին իրենց խեղճուկ հայրենակիցներու գլխուն: Բոլոր այդ ամիրաները բնական շէնքով անցան, գնացին, փճացան եւ միայն այս մարդը մնաց կանգուն, կարծես չեղտելու համար իր նախորդներուն տխուր յիշատակը եւ մեծագոյն պատուհասն ու թշնամին ըլլալու իր պատկանած հասարակութեան:

Անխոստովանելի միջոցներով ահագին հարստութեան մը տիրացած է, որու մէջ քանի քանի անմեղներու բերքն էր: Արիւնը կերթան խառնուել: Եւ այդ անէծքներով, ողբ ու կոծերով, եպերելի անիրաւութիւններով համբարուած ոսկիները, որոնք հիմա տարուէ տարի առասպելական համեմատութիւններով կը ճոխանան, կառաւելուն, գէթ օր մը անօթի մը պատառ մը հաց չեն տուած ու մուրացիկին արցունքը չեն սրբած. ո եւ է ազգային, դպրոցական կամ բարենպատակ ուրիշ միայլ հաստատութիւն չեն մինչեւ հիմա գոնէ դոյզն ինչ օգտուած այդ կրօնական հարստութիւնէն. կարծես նախասահմանուած ըլլար, որ այդ աղտոտ միջոցներով շահուած դրամը սուրբ նպատակներու անարժան համարուի եւ գործածուի վերստին ուրիշ աղտոտ միջոցներու:

Մտաւոր ո եւ է զարգացումէ բոլորովին զուրկ՝ Մաքսուտ Սիմօն պէյ չէ կարող մինչեւ իսկ ամենապարզ գաղափարներ վայելուչ լիզուով մը արտայայտել. ժամանակակից մեծ դէպքերուն եւ պատմութեան հոսանքին, իմաստասիրութեանը այնչափ տգէտ է, որչափ միափրկեցի, որչափ իր մեծագոր սուլթանը: Տղայ հասակէն իր շուրջը գտնուողները զարգացուցեր են զինքը խարդախութեան, կողոպուտի եւ բազմատեսակ անիրաւութեանց մէջ: Եւ ինքը, ճշմարտան ըսելով, շատ ընդունակ աշակերտ եւ յուսացուածէն շատ աւելի յաջողակ վարպետ մը դարձեր է յետոյ:

Որչափ կեղտոտ եղած է իր աշխարհային կեանքը, նոյնչափ եւ աւելի կեղտոտ եղած է ընտանեկան կեանքը. այս մարդուն համար աշխարհի մէջ սուրբ բան չը կայ կարծես. տոփոտ, վաւաչոտ, ցոփ, խաղամուլ արբեցող, ծայրայեղօրէն իգամուլ, ահա այս եղած է իր ընտանեկան կեանքը. կատարեալ տիպար թուրք բարձրաստիճան պաշտօնեաներուն եւ անմահ Բաֆֆիին «թովմաս էֆէնտի»-ներուն...:

Եւ այս մարդն է ահա, որ սուլթանի բարձրագոյն պատուանշանները կը կրէ իր կուրծքին վրայ, այս մարդն է, որ անոր ամենաշողջողուն աստիճաններովն ու տիտղոսներովը կը փառաւորուի, այս վսեմաշուք պէյն է վերջապէս, որ, վերջին անգամ, Ալեքեանի գահակալութեան օրէն ի վեր իր ձեռքին մէջն ունէր ազգին ներքին գործերու ղեկը:

Սուլթանը լաւագոյն գործիք մը չէր կրնար ունենալ իր ձեռքը՝ խեղճուկ հայ ազգին անբռնաբարելի իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումներն ոտքին տակ ճըզմելու համար: Ալեքեան եւ Սիմօն պէյ, ահա երկու հրէշներ, երկու վատեր, որոնք կը լիզեն սուլթանի ոտքերը, երկու լոտեսապետներ, որոնք հանապօզ իրարու վրայ կը հսկեն, իրարմէ կը կասկածին, իրարմէ կերկընչին, բայց որոնք աղգը մատնելու, աղգը բնաջինջ ընելու համար իրարու հետ կը միաբանին, իրարմէ աւելի եռանդով կաշխատին, զիրար կը դերազանցեն:

Պօլսի Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովը, որ իր բոլոր թերութիւններովն հանդերձ միակ օրինական մարմինն էր, որ կրնար ձայն բարձրացնել հայ ազգին տառապանքներուն, չարչարանքներուն, կորուստներուն դէմ, այն ժողովը, որ միակ կարող էր Սիմօն պէյերու եւ Ալեքեաններու շահատէրութեանց սանձ դնել, այն ժողովը, որ ինքըն եւ եթէ կրնար ազգին դաւաճանները պաշտօնանկ ու խայտառակելով մատնացոյց ընել հայ հասարակութեան, — այդ ժողովը կըսենք սուլթանի աչքին փուշն եղաւ, այնպիսի սուլթանի մը՝ որու օրով օսմանեան սահմագրութիւնն ու օսմանեան երեսփ. ժողովն անգամ այնքան կարճ կեանք ունեցան:

Ազգային Երեսփոխանական Ժողովը սպանելու դերը յանձնուեցաւ Ալեքեան պատրիարքին ու Մաքսուտ Սիմօն պէյին. երկուքն ալ սիրայօժար ընդունեցան. մին՝ սահմանագրութեան անվթար պահպանման համար Մայր եկեղեցոյ մէջ հանդիսաւոր երդում ընող պատրիարք մը, իսկ միւսը՝ իր իշխանութիւնը Երեսփ. Ժողովէն ստացած եւ անոր պատասխանատու վարչապետ մը:

Անգամ մը որ երեսփոխանութեան ձայնը լուսնոցին՝ ալ անկէ ետքը պատրիարք եւ վարչապետ սկսան մէկիկ-մէկիկ սուլթանին ծախել ազգին ամենէն կենսական իրաւունքներն ու առանձնաշնորհումներն:

Հայաստանի հարստահարեալ գաւառներէն ամեն շարժութեան աղեխարշ նկարագրութիւններ կը հասնէին ի պատրիարքարան հայ ժողովրդի թշուառ կացութեան մասին: Ալեքեանն եւ Մաքսուտ այդ նամակներու հեղինակները իսկ ի վարարն եր կը կոչէին եւ անոնց պարունակութիւնը ստախոսութիւնն ու բառով կը մկրտէին...

Ալեքեանն ու Մաքսուտ բոլորովին սկիւրացնելու համար հայ ժողովրդի բոլորը ու հառաչանքի ձայները, շինծու շնորհակալութեան գրեր խմբագրել կուտային ուղղեալ առ գորովագութ սուլթանն...:

Ալեքեանն ու Մաքսուտ իրենց դիմող եւրօպացի պաշտօնական անձնաւորութիւնները կը խաբէին, յայտարարելով թէ հայ ազգը չափազանց գոհ է ընդ ինամով եւ հովանեաւ օգոստափառ սուլթանին:

Ալեքեանն ու Մաքսուտ, ապագայ սերունդն եւս պակասելու հաստատ գիտաւորութեամբ, թուրքիոյ բոլոր հայ վարժարաններն ենթարկեցին կառավարութեան անմիջական հսկողութեան տակ, բան մը որ բացարձակապէս կը հակասակէր վաղամեծիկ Սամահարութեան:

Ալեքեանն ու Մաքսուտ, այդ դպրոցներու բարոյական կեանքն իսպառ խորտակելու համար, սիրայօժար ընդունեցան թուրք կառավարութեան կողմէ պատրաստուած դատաւարներու երկար ցուցակ մը, որոնցմէ դուրս ոչ մէկ վարժարան կարող էր ուրիշ դատաւար գործածել:

Աշգրտան ու Մաքսուտ, իրենց ազգագրաւ գիտումներուն արգելք հանդիսացող բոլոր անձնաւորութիւնները կառավարութեան մատնեցին, որպէսզի կարենան ազատ շունչով իրենց շահատակութիւնները առաջ տանիլ:

Աշգրտան ու Մաքսուտ պատժել տուին բոլոր այն անձնաւորաց (որ թուով խիստ քիչ են) եկեղեցականները, որոնք իրենց հօտին շահերը պաշտպանելու կը ձեռնարկէին. իսկ ընդհանրապէս պատուանշաններու ու պատիւներու արժանացուցին բոլոր այն վատշուէր եկեղեցականներն ու աշխարհականները, որոնք իրենց պէս աշխատեցան կառավարութեան գործիքներ դառնալու:

Աշգրտան ու Մաքսուտ սմենաւանտարբեր աչքերով գիտեցին բոլոր այն հաղարարու հայ բանտարկեալները, որոնք տարիներէ ի վեր առանց յանցանքի, բանտերու խոնաւ անկիւնները կը հեծեն եւ դէթ ամենադոյզն միջամտութիւն մը իսկ ընելու զիջողութիւն չընին կառավարութեան մօտ:

Աշգրտան ու Մաքսուտ ամենամեծ թշնամիներն եղան հայ յեղափոխական գործին. աւելի մեծ թշնամիներ՝ քան նոյն իսկ թուրք կառավարութիւնը, աշխատելով գիշեր ու ցորեկ որպէսզի մարեն, անհետացունեն, ջնջեն այդ մեծ ու նուիրակտն շարժումը. եւ սակայն, այդ սահմանափակ մտքի տէր մարդիկը չը կրցին մտածել թէ իրենց եւ իրենց պաշտած կուռքին — տուլթանին — կարողութենէն շատ բարձր էր այդ շարժումը զսպել. անիկա անխուսափելի պատմական հետեւանքն էր իրերու արդի վիճակին, ընկերական արդի պայմաններուն.

* * *

Ահա, այսպիսի մարդու մը համար էր, որ Կ. Պօլսոյ Հնչակեան Մասնաճիւղի վարչական ժողովը միաձայնութեամբ մահուան վճիռ արձակեց:

13 մայիս 1894.

Վ. Ժ. Հնչ. Կ. թեան
Մասնաճիւղի Կ. Պօլսոյ.

Թ Վ Թ Ե Կ Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ՆԵՄԵՆՆԵՐ ԹԻՐԻՔԻՆԵՐԻՆ

ՀՆՇԱԿԵԱՆԵՐՆԵՐՆ Ի Կ ՊՕԼԻՍ

Գ Ե Տ Ե Վ Ժ Ի Թ

ՍԻՍՕՆ ՄԱՔՍՈՒՏԻ ՎԻՐԱԽՈՐՈՂՆԵՐՈՒՆ
ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՄԵԼՍԱԿԵՆԵՐՈՒՆ

Կ. Պօլսոյ, 23 մայիս 1894.

Գաղարեալ քաղաքական ժողովի ատենապետ եւ ազգային նշանաւոր դաւաճան Սիմօն պէյ Մաքսուտը վերաւորող սեբաստացի Ստեփանի եւ թագաւորի եւ իրենց մեղսակից համարուող սեբաստացի Համբարձումի եւ Կ. Պօլսոյ խառնուել թաղեցի ոսկերիչ Ստեփանի հրապարակային դատավարութիւնը սկսաւ մայիս 18-ի չորեքշաբթի օրը եւ վերջացաւ հինգշաբթի, 19 մայիս:

Հարցաքննութիւնը շատ կանուխ սկսաւ որպէսզի ժողովուրդը ներկայ չի գտնուի. այսու ամենայնիւ դատարանը լի էր ունկնդիրներու մեծ բազմութեամբ: Դատավարութիւնը, որուն ատկէ դատ ուրիշ ամեն անուն կրնայ տրուիլ, հապճեպով եւ առանց օրէնքի տրամադրութեանց յարգուելուն վերջանալով, դատաւորք հակիրճ խորհրդակցութիւն մը կատարեցին. որմէ յետոյ նախագահը կարգաց դատավճիռը: Սոյն դատավճիռին համեմատ՝ սեբաստացի Ստեփանի եւ թագաւոր դատապարտվեցան հարիւր մէկ տարուան բերդարգելութեան, ոսկերիչ Ստեփանը՝ ութ տարուան, իսկ Համբարձումը՝ վեց տարուան բերդարգելութեան: Ամբաստանեալ Հնչակեանների ընթացքը գեղեցիկ էր. պատասխանները հակիրճ ու համարձակ:

(Օրէնքը երբէք չի տրամադրեր այսչափ խիստ պատիժներ գործուած յանցանքին համար, զի Մաքսուտ մահուան վտանգն անցուցած է եւ մեղսակից համարուածներուն մեղսակցութիւնը վերջնապէս չէ հաստատուած: Բայց կառավարութիւնը դիտմամբ խիստ պատիժներ կը տնօրինէ որպէսզի Հնչակեան յեղափոխականներն ահաբեկէ: Պարսկ աշխատութիւն եւ յիմար յոյս թող գիտնայ ուրեմն թուրք պաշտպանութեան թիւերը թէ Հնչակեան Կուսակցութիւնը դիցաբանական եօթնազխեան վիշապին կը նմանի. երբ մէկ գլուխը կտրես՝ տեղն եօթը հատ կը բուսնի.

Կառավարութեան բոլոր լրտեսները ոստիկանները եւ ոստիկան-զինուորներն այժմ մեծ աշխատութեան մէջ են՝ ձերբակալելու համար Աթէնքէն եկած կարծեցեալ «Լեւոն-Ջարեհ» մը, որ, կըսէ, թեւադրին է եղեր Մաքսուտի արկածին. զարմանալի է որ այդ լրտեսներու բանակը տակաւին չի յաջողեցաւ փնտռուած մարդը գտնել որուն համար զրոյց կայ թէ այժմ Պարզիլիա կը գտնուի.

Կառավարութիւնը շատ տխուր է որ Մաքսուտի դէպքին նման ահագին նշանակութիւն ունեցող գործի մը մէջ միայն չորս մարդ կարող եղած է ձերբակալել, որոց երկուքը՝ գործողութեան կատարուած պահուն: Այս պարագան խորին տպաւորութիւն գործած է նաեւ ժողովրդի բոլոր խաւերուն մէջ:

Մաքսուտ Սիմօն պէյի սպանութեան փորձը կրկին ապացուցեց Հնչակեան կազմակերպութեան գործութիւնը: Աղէկ կընէ սուլթանը, որ քիչ մը մոմտայ տոոր վրայ չը նայելով մեր տնթիւ կորուստներուն, մենք միշտ կը գործենք եւ պիտի գործենք մինչեւ վերջին շունչ: Նորանոր դէպքեր անխուսափելի են.

ԿԱՑԻՆ.

ԱՄԱՍԻՈՅ ԿՈՒԻ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

Ամասիա, 25 ապրիլ 1894.

Նախորդ թղթակցութեամբ նշանակուած էր Պէքի ի փաշայի տեղւոյս միւթէսարքի պաշտօնի անցնիլ. թէ այդ օրէն ի վեր նա ինչ ընթացք ունեցաւ դէպի հայ տարն, ահաւասիկ կուգանք ընթերցողաց ուշադրութեան յանձնել: Պէքի փաշա, անցեալին աւաղակապետն ու կեղերիչը, Մարզուանի գայմազամութենէն

միլիտարիզմի մասին պաշտօնին բարձրանալուն պէս՝ երեք շաբաթի չափ, գիշերը պահպանելու եւ մատնիչներու խումբին հետ հայ հրոսակներու հետքերը փնտրելով եւ ցորեկին ալ հիւանդ ըլլալ կեղծելով, հայերուն առ երես խաղաղասիրութեան կերպարանք ցոյց կը տար, բայց գաղտնի դաւեր կը նիւթէր: Ապա իր դիմակը վար առնելով, սկսաւ բացարձակ խուզարկութեանց եւ ձերբակալութեանց. անխտիր ամեն հայ անհատներու տուններ ենթարկեցան անոր բռնութեան. ամեն մէկ խուզարկութեան միջոցին զօրաց մի վաշտ, ոստիկանաց խումբը եւ հարիւրի չափ չէրբէզ վայրենի, բարբարոս արբանեակներ, ժամ 500-հոգի, մարթինիով եւ ռեվոլվերներով զինված, միշտ իր հետն էին: Մի քանի թաղեր պաշարելով մանրակրկիտ խուզարկութենէ եւ ձեռնուռնայն ետ դառնալէ յետոյ (սա եւս չը մոռնանք յիշել որ խուզարկութեանց պահուն ոսկեղէն, արծաթեղէն եւ ուրիշ թանկագին իրերու աւարառութիւններ պակաս չէին սուլթանի աւազակ պաշտօնեաներու կողմէն), յուսախաբ եղաւ եւ կատաղութենէն սկսաւ աւելի խստութեամբ անիրաւ ձերբակալութիւններ ընել. հարիւրաւոր հայեր լոկ իր անարգ կիբը յագեցնելու համար, առանց հարցաքննութեան նետեց բանտի գարշելի եւ նետոտ խորշերուն մէջ: Երկու տաճիկ սրիկաներու, որոց մէկը հայ-ժառանգ, միւսը ծանօթ սրիկա, եւ հայ մատնիչներու թիւադուրութեամբ իր այս գործադրած գաղանաբարոյ ընթացքը ծայրայեղ աստիճանին հասցուց, հաւածումներ ու խտուրթիւններ աստիճան առ աստիճան բազմացան, այնպէս որ յուսահատութիւնը եւ լուռ կատաղութիւնը սկսան տիրել տեղացիներուս վրայ: Իր նպատակներուն հասնելու համար ուրիշ միջոց մ'ալ խորհեցաւ. մոնետիկ կանչել տուաւ, որ ամեն ոք իր տան մեծ երկփեղկ դռնէն ի զատ միւս երկրորդական դռնակները գոցէ աղիւսով, որոնցմով կարելի էր դռակներու հետ հաղորդակցութիւն ունենալ, կասկածելով թէ փոխստականք այդ միջոցով կը փոխադրուին: Հուսկ ուրեմն հասաւ մարտի 23-րդ չորեքշաբթի օրը, որ հայերուս համար եղաւ մի շատ տխուր օր: Տեղի ունեցաւ յայտնի արիւնահեղ դէպքը, որին զոհ գնաց մեր ամենասիրելի եւ անմոռանալի ընկեր Միհրան Մանիսաճեան երիտասարդ հերոսը, շնչական անձնուրաց յայտնի գործիչը. այդ մասին նախորդով հազիւ կարողացած եմ միայն զխաւոր կէտերը գրել ձեզ. կուգամ այստեղ նկարագրել մի քանի մանրամասնութիւններն իրենց որոշ պարզութեամբ:

Վէպքի ժամանակ ոչ թիւրք պաշտպանները եւ ոչ ալ կանոնաւոր զօրքը չը համարձակելով առաջ ելնելու, կրակ տուին ամբողջ շէնքին քարիւղ լեցնելով մի քանի տեղերուն վրայ. երբ Միհրանն ու իր մէկ ընկերը իրենց ողջ ողջ այրել սպառնացող վտանգը տեսան, Միհրանը նետովեցաւ պարտէզ իրեն պատսպարան մը գտնելու յոյսով. իր փախուստի միջոցին եօթը գնդակներ ընդունեց նա, մինչեւ որ ուժասպառ ինկաւ: Կրուսին մէջ թշնամու կողմէն զոհ գացին եօթը անձեր եւ շատեր վիրաւորուեցան, որոնք անմիջապէս քաղաքէս մէկ ու կէս ժամ հեռու Զիեարէ թիւրք գիւղը փոխադրուեցան: Կառավարութիւնը իր զոհերուն թիւը շատ ցոյց տալու համար Միհրանի դրացի Խաչատուր Գալըպճեան եւ իր որդի Յովհաննէսն ալ ձեր-

բակալեց. այս վերջինս չը դիմանալով բանտի գաղանակն տանջանքներուն մի քանի օր վերջ մեռաւ: Միհրանի կիսամեռ դիակը մէկ կառքի մէջ եւ իր գրնդակի առաջին զոհ չէրբէզ Խաչատի մարմինն ուրիշ կառքի մէջ՝ թիւրք բարբարոսներու թափօրը յառաջացաւ դէպի քաղաք: Ճանապարհին փողոցներու եւ շուկային մէջ Միհրանը նշմարելով հայ տխուր անցորդներ, իր արիւնաներկ գլուխը, որը հազիւ կը կենար իր մարմնոյն վրայ, կառքէն վեր բարձրացնելով խորխոր եւ սիրարժարժ հայեացքով կը դիտէր: Ամեն զգայուն անհատ անոր գունատ շուրթներուն վրայ կը կարդար հետեւեալ խորհրդաւոր պարբերութիւնները. «հաւատիկ ստրուկ ու տառապեալ ազգիս սիրուն համար զոհեցի իմ անձս, նուիրեցի իմ արիւնս սուրբ նպատակի յառաջդիմութեան. ահաւասիկ ես ինքզինքս կենդանի օրինակ կը ներկայացնեմ ձեզ, անձնուիրութեամբ զոհուելով տառապեալ ժողովրդի ու հայրենիքի համար: Օ՛ն ուրեմն, ներշնչուեցէք համանման նուիրական գաղափարներով եւ աւելի եռանդով փարեցէք ս. Գործին, կամ կոտորեցէք բռնութեան եւ անիրաւութեան շղթան եւ կամ ստրուկ ոգւով գլուխ խոնարհեցէք սուլթանական անբարոյականութիւններուն: Օ՛ն... Օ՛ն... քաղցր է այս մահ, քաղցր քան զսովորականն...»

Աս մեռաւ երեկոյեան ժամը 9-ին (ը. թ.). քառապատիկ, հնգապատիկը սպաննելով: Թուրք ամբոխն անգամ հիացած էր այդ շահատակ դիւցաղի անսպասելի քաջագործութեան վրայ. անոր վրայ կը խօսէին, կը գովէին կորովը եւ անընկճելի կամքը եւ շատեր սրտանց կը ցաւէին թաղման հանդէսը նմանը չը տեսնուած կերպով կատարվեցաւ. ծաղկեայ պսակներու մէջ թաղուած էր ամբողջ դագաղը. զայն թաղեցին հերոսի յատուկ յուզարկաւորութեան թափօրով:

Պէքիր փաշան, մյդ մարդակերպ հրէշը, սկսած է անհանգիստ ընել կամաւոր զոհի որդեկորոյս, սգաւոր այրի մայրը. 78 ոսկի կը պահանջէ, եւ գիտէր թէ ինչու — որովհետեւ այդչափ ծախք է եղեր... Միհրանը սպաննել տալու եւ տունը այրելու համար...

Բանտարկեալներու վիճակը երթալով կը վատանայ. ծանր տանջանքներու աղբեցութենէն խելագարուեցաւ Պօնճուխեան Անդրանիկ անուն անձը, արձակեցին զայն բայց հազիւ երկու օրուան կեանք ունեցաւ... Միւս բանտարկեալք բողբոջին տփգոյն, Նիհար, գրեթէ մեծաւ մասամբ հիւանդ էին: Քօլերան, այդ սարսափելի համաճարակը, ձեռք ձեռքի տուած սովին հետ սկսած են սաստիկ կոտորածներ ընել Սիբաստիայի ամբողջ նահանգին մէջ. բանտերու մէջ մահն իր աւարը կընէ, թիւրք պաշտօնեաներն աւելի ոյժ կուտան բռնութեան այդ սոսկալի հրէշին: Տեղւոյս բանտին մէջ երեւան եկած է ժանտատենդը (թիֆ) կառավարութիւնը երբեք ուշադրութիւն չը դարձներ, արգէն իր ուղածըն ալ այդ էր: Իր գործադրած անարգ միջոցները գրգռած են ժողովրդի զգայուն մասի արդար զայրոյթը. այս վերջիններս աւելի եռանդով կը փարին ս. Գործոյն: Զգացումներ վերջին ծայր լարված են. շատ անորոշ դրութեան մէջ կը տարուբերինք...

ՈՒՐԱԳ՝

ԿՈՒԻԷ, ԽՈՂԺՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՄՈՒՇ.— ՔՐԴՍՑ
ԲԱՐԲԱՐՈՍ ԱՐԱՐՔՆ.— ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ՝
ԿԱՏԱՂՈՒԹԻՒՆՆ Ի ԽՈՒԼԲ.

Մուշ, 25 նոյեմ. 1893,

Թէեւ նախորդ թղթակցութիւններէն յայտնի է Տա-
րօնոյ եւ իւր շրջակայ գաւառակաց անտեսական եւ քաղա-
քական անկումն, բայց կառավարութեան կատաղութիւնը,
քիւրդ եշիւթներու մոլեռանդութիւնը չափ ու սահման
չունենալով կը փափաքենք անդադար գրել եւ շնչակի մի-
ջոցաւ արտայայտել մայր Հայաստանի մէջ տեղի ունե-
ցած արտասովոր անցքերը, վստահ լինելով մեր հայրենա-
բնակ եւ օտարաբնակ ազգայնոց վրայ՝ որ ինկատի առնե-
լով Տարօնոյ եւ իւր շրջակայ գաւառակաց անկարագը-
րելի չարչարանքն ու հալածանքն, ըստ այնմ չափին
իրենց գործունէութեան աստիճանը, զի բնաւ ապահով
չենք մեր կենաց ու պատուի նկատմամբ: Տաճիկ կառա-
վարութեան փափաքներն ու ձգտումները գրեթէ իրակա-
նացան: Տարօնը քաղաքական ու անտեսական հալածանաց
երեսէն բոլորովին աւելակ դարձած՝ այսօր բիրտաւոր
թշուառ ընտանիք փողոցէ փողոց կը շրջին Տիգրանա-
կերտի, Հալէպի եւ այլ քաղաքների մէջ: Տարօնոյ թափառիկ
ժողովուրդն երջանիկ կը համարենք այն պատճառաւ որ
գէթ կրնան փախչել այլ եւ այլ գաւառներ եւ մուրաց-
կանութեամբ ապրիլ իսկ Աստուծոյ այդ միջոցէն եւս զուրկ
է, քանզի պաշարման վիճակի մէջ լինելով չեն կարող
այլ ուր գիմել, որոյ հետեւանքն անթիւ ու ծարաւ մեռ-
նիլն է, թէեւ առայժմ բոլորովին ազատ են թէ կառավա-
րութեան եւ թէ քրդաց օսաձգութենէն: Տաճիկ կառավա-
րութիւնը ժողովրդի կենսական խնդրոյն ո՛ր եւ է միջոց մը
փնտռելու փոխանակ, իր սաստիկ հալածանաց սահմանը
կաւելցնէ եւ օրէ օր կը բազմապատկէ:

Այս առաւարտութեան խժդժութիւնք
ի Մուշ: Մշոյ ոստիկանութեան Իսքէն Կէր անուն
հարկւրապետի անլուր խժդժութիւնքն, որ ի գործ դրած
էր Մշոյ արեւմտեան հարաւային լեռանց ստորոտներ զըտ-
նուող Ղըզըլ-Աղաճ, Գոմեք եւ Տատրագոմ
գիւղերու մէջ, նախորդ թղթակցութեանց մէջ մանրամասն
նկարագրուած է արդէն: Յիշեալ հարկւրապետն իր անա-
սելի հալածանքներն եւ անկարագրելի կատաղութիւնը
խեղճ հայ գիւղացւոց վրայ թափելէ վերջ, սոյն գիւղե-
րէն երբ տասնի չափ հայ երիտասարդներ ձերբակա-
լելով Մուշ շրջեց, կառավարութիւնը եւս սկսաւ իր վայ-
րենի կիւրքը յազգեցնել: Շիկակարմիր շամփուրով տաղեց
ու խաւեց եղկելիներու մարմինները, բանտարկեալք ծա-
նըր շղթայից տակ բռնաւորեալ մինչդեռ քայլափոխ մը
չեն կրնար առնել անգութ օստիկանը խորագանի հար-
ուածներսն տակ կը տանջին: Այսպէս Ալի Է. Մուշ Գիւղի
ձերբակալեալ Նօրէ անուն հայն, այլ եւս չը
կրնալով սաստիկ տանջանաց համբերել, բարձր ձայնով
կըսկսի պոռալ եւ սոցա անասելի բարբարոսութեանց գէմ
բողբել, ըսելով իհարկէս մասն եւս բանտերու մէջ
մեռցնէք եւ որչափ ձեր կատաղութիւնն այսպէս բազմա-
պատկէր, այնչափ պիտի շտապէք ձեր անկման վրայ եւ
մեր ազատութեան մասին: Բայց հարկւրապետ Հաճի
Ֆէհի մը կատաղութեամբ կը հրամայէ սաստկացնել
չարչարանքը: Յայնժամ շղթայակապ դուրս հանելով գե-

տին կը պառկեցնեն, մի քանի օստիկան օտաց եւ սրտի
վրայ Նստած կըսկսին մագիլով պիտեր փնտել եւ աք-
ցանով աստիճանը քաշել: Անհրաժեշտ յիշեալ Նօրէն
այսպէս սաստիկ չարչարանաց ազդեցութեան տակ կը հի-
ւանդանայ եւ շարժմը վերջ մահուան ճգնաժամի տակ
կը հեծէ. երբ ողորանօք կը խնդրէ ընտանիքը կանչել եւ
վերջին անգամ համբուրել զաւակները, զօրաց տօք-
թորը վրան գալով, կը յայտնէ թէ դիտմամբ
այդպէս կընէ: Գիշերը յիշեալ Նօրէն կսկսի բարձրաձայն
պոռալ, աղաղակել եւ բանտարկեալներէն եւս ոչ ոք կը
համարձակի մօտենալ. առաւօտուն կը գտնեն երեսի վրայ
լինեալ, ջրաձգութենէն մարմինը երկարած: Յայնժամ տե-
ղեկացնելով Մշոյ քանի մը հայու, երբ կուգան մարմինը
վերցնել վերոյիշեալ տօքթորը գալով կսկսին շղարով Նօրէի
գիւղը կտրտել, ըսելով թէ դեռ չեմ հաւատար սորա
մահուան: Մահուան բօթը կը հասնի Նօրէի տան ու զա-
ւակաց. նոքա եւս չեն համարձակիր գալ գէթ աղի արտաս-
ուաց կաթիլներով սփռել իրենց սրտի մօրմօրը: Այսպէս
միայնակ կը տանեն եւ կը թաղեն այդ անձնուրաց զոհը,
որ անմահ եւ անջնջելի անուն պիտի թողու ապագայ սե-
ւնդին: Նոյնպէս Տատրագոմ գիւղի ձերբակալեալներէն
Իսա Ե. անուն երիտասարդն որ իր փախստական հօր-
եղբոր տղայ Մովսէսի պատճառաւ ձերբակալեալ էր,
անլուր եւ անկարագրելի չարչարանաց տակ շարժմը մը
հիւանդանալով սորա հօրեղբայրը եւ գիւղացիք կը դիմեն
կառավարութեան եւ շատ կաղաչեն հիւանդը յանձնել
իրենց գէթ ուղ տուն հասցնելու եւ ընտանեաց սրտի մօր-
մօրը մեղմացնելու համար. բայց կառավարութիւնը 50 օս-
կիէ աւելի կաշառք առնելէ վերջ օրէ օր արձակումը կը
յետաձգէ եւ առաւօտ մը բանտի մութ ու խոնավ խոր-
շերու մէջ մեռեալ կը գտնեն: Երբ սորա մահուան բօթը
կը հասնի յիշեալի տուն, մայրը, կինը, մանր տղայք եւ
աղջկանք կը թափին ի Մուշ եւ դիակը վերցնելով կը
բերեն թաղել իր հայրերուն գերեզմանի մօտ:

Իսկ Ղըզըլ-Աղաճ գիւղէն ձերբակալեալք Յովհաննէս,
Առաքել Գէւորգ եւ Աթիւն անուն գլխաւորք բանտի մէջ
սաստիկ հիւանդութեան մասնակցելով՝ իրենց տնական կահ
կարասիքը, հողն եւ ամեն ինչ ծախելով եւ 150 օսկիէ
աւելի կաշառք տալով հազիւ տուն հասան կիսամեռ. գեռ.
հիւանդ կը պառկին. ո՛վ գիտէ թէ նոքա եւս պիտի ա-
զատին: Իսկ Տարօնոյ այլ եւ այլ գիւղերէն ձերբակալեալք
դեռ կը հեծնեն Մշոյ բանտի մէջ եւ օրէ օր բանտարկե-
լոց թիւը կստուարանայ: Այժմ տաճիկ կառավարութեան
սովորութիւն դարձած է կամ մեռեալ գիւղիներ բանտէն
դուրս հանել եւ կամ մահուան ճգնաժամին թողուլ:

Ընդհանրապէս Համիտիէ հեծելազօրաց բարբարոսու-
թեանց, աւարառութեանց եւ սպանութեանց մասին գըր-
ուած է: Երբ սոցա վայրենութեան սահմանը չափէն դուրս
եղաւ, հազիւ «կոյր պառաւ մարդակերը» նկատեց եւ իբր
թէ հայերը անգործութեան մէջ պահելու համար, տասն
եւ հինգի չափ Համիտիէ հեծելազօրաց գլխաւորներ ձեր-
բակալեց. բայց մեծ սարսափ եւ զարմանք ազդեց ամե-
նու վրայ, երբ օր մը յանկարծ ցերեկայ վեց ժա-
մուն լսուեցաւ որ Համիտիէ հեծելազօրաց գլխաւորնե-
րը իբր թէ բռնութեամբ պահապան զօրքերը ձեղքե-
լով՝ բախտէն փախած եւ ազատուած են:

(Կը շարունակվէ.)

Գ.Ա.ՊԻՆ.

ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՇՄԱՒՈՆԻ

Անցեալ տարւոյ հոկտեմբեր ամսի սկիզբները Մար-
գուանում ձերբակալվեցաւ մեր ընկերներից Հմաւոնը: Այն
տեղից նրան, իբր ռուսահայտակալի, փոխադրեցին Կ. Պո-
լիս, ուր յանձնուեցաւ ռուսաց դեսպանին: Այժմ նա գտ-
նվում է բանտի մէջ՝ Ռուսաստան, Պետերբուրգում: Վեր-
ջերս միայն հասած լինելով մեր ձեռքը նրա հարցաքն-
նութեան օրինակը, այսօր զետեղում ենք յձնագում:»
դրա գլխաւոր կտորները:

«Հնչակ. Սօց.-Յեղ. Կ.-թեան պատգամաւորներից մի
լինելով սրանից մօտաւորապէս երեք ու կէս տարի ա-
ռաջ եկայ Անատոլի յիշեալ Կ.-թեան գաղափարներն
ու սկզբունքները տարածելու համար Տաճկաստանի մէջ:
Սրանից մօտաւորապէս երկու տարի առաջ երբ Տէր-
սիմ բռնվելով խարբերդ բերվեցայ եւ հարցաքննվե-
ցայ, յայտնի նպատակով ծածկեցի յեղափոխական նպա-
տակով այս կողմեր գալու: Իսկ այժմ գալիս եմ բա-
ցարձակապէս յայտարարելու, որ ինչպէս առաջին, նոյն-
պէս եւ երկրորդ անգամ միեւնոյն յեղափոխական նպա-
տակով էի եկած:

«Առաջին անգամ ճանապարհ ընկնելով Պարիզից՝
Մարտիլիայի վրայով Պոլիս եկայ. այդտեղ կարճ ժամա-
նակ մնալուց վերջ ճանապարհ ընկայ, ապա անցայ Ա-
նատոլի եւ Սեբաստիայի վրայով եկայ Արաբկիր: Այդ-
տեղ հայոց կենտր. Ուսումնարանի ուսուցիչները ցրված
լինելով տեղական հասարակութիւնը հրաւիրեց ինձ յիշ-
եալ դպրոցի տեսչութեան պաշտօնը ստանձնել, որ եւ
ընդունեցի: Ինն ամիս մնալուց յետոյ խարբերդի կուսա-
կալը կողմնակի կերպով հրաւիրեց զիս թողնել Արաբ-
կիրը եւ առհասարակ խարբերդի կուսակալութեան հո-
ղը: Այս հրաւերը կատարելու համար ճանապարհ ըն-
կայ Տէրսիմի վրայով երկրից դուրս գալու. ճանապարհին
բրդերու ձեռքով բռնվեցայ եւ խարբերդ բերվեցայ:
Գրեթէ երկուրդ ու կէս ամիս բանտը պահելուց յետոյ
տեղական իշխանութիւնը զիս ճանապարհ գրեց Պոլիս
ոստիկանապետի, ուրիշ երկու պաշտօնեաների եւ ոստի-
կան զինւորների հսկողութեան տակ: Ճանապարհին ինձ
յաջողվեցաւ փախչիլ Սամսոն քաղաքում եւ անցնել Ա-
նատոլիս: Գրեթէ հինգ-վեց ամիս մնալով մեկնեցայ երկ-
րից ու գնացի Աթէնք: Ապա կրկին վերադարձայ Անա-
տոլի նոյն նպատակս առաջ տանելու համար: Ահա իմ
այս կողմերը գալուս նպատակին, եղած տեղերիս կարճ
նկարագրութիւնը, որին եւ միմիայն որին պատասխա-
նատու պիտի ճանաչեմ ինքզինքս:

«Այստեղ, Մարգուան, տված առաջին հարցաքննու-
թիւնս չեղեալ եմ համարում եւ արդէն համարվեցաւ
էլ հարցաքննիչ պաշտօնեաների կողմից, թիւրքերէն չի-
մանալուս համար: Կրկնում եմ նաեւ, որ միմիայն սե-
փական ձեռքերով գրած պատասխաններս եմ պա-
տասխանատու:»

Հարցվում է, թէ ի՞նչ է սօցիալիզմը. — «Գիտութիւն,
որ կապացուցանէ կապիտալիստական կազմակերպութեան
անարդարութիւնները եւ կեղծակցիւն, որ անկարող է
չը տապալվել այս կացութիւնը՝ տեղի տալու համար
սօցիալիստական կազմակերպութեան, ուր պիտի տիրէ քա-

ղաքական ու տնտեսական կատարեալ ազատութիւն եւ
հաւասարութիւն. . . .»

Հարցաքննիչ դատաւորի մի հարցին նա պատաս-
խանում է. —

«Սոյոգ է, որ առանց օրէնքի ապրող ոչ մէկ ազգ-
չը կայ բացի վայրենիներից, որոնք ազգութիւն էլ չեն
կազմում: Ցաւալին միայն այն է, որ նախ՝ Օսմ. օրէնք-
ները չեն համապատասխանում ժամանակակից պահանջ-
ներին, երկրորդ՝ թիւրք պաշտօնեաները եղած օրէնքնե-
րն իսկ չեն հասկացած, երրորդ՝ եւ որ աւելի ցաւա-
լին է, չեն էլ ուզում գործադրել գոնէ եղած օրէնք-
ները: Պաշտօնեան հարկ եղած ժամանակ առնում է
օրինագիրքը, կարծում ես ըսելու համար, որ նա մոռ-
տած թուղթ է եւ թուղթ էլ պիտի մնայ. իսկ ժողո-
վրդի մեծամասնութիւնը հպատակում է առանց հաս-
կընալու, ահից ու դողից միայն, սրանեղութեամբ ու դժ-
գոհութեամբ: Օրէնքի չարաչար գործածութեան նկատ-
մամբ դժգոհութեան ծայրայեղութեան հասած լինելը
միանգամից ընդհանուր եւ քաջածանօթ է: Այո, այսօր
աղքատութիւնն ու թշուառութիւնն ընդհանուր են երկ-
րագնդիս երեսը գտնվող բոլոր երկրների աշխատաւոր
դասակարգի մէջ եւ հէնց այս պատճառով էլ ամեն տեղ
դժգոհութիւն կայ: Տարբերութիւնը միայն նրանում է,
որ ուրիշ տեղեր դժգոհութիւնը բացարձակապէս կար-
տայայտվէ. դժգոհներն իրաւունք ունեն խօսելու, ի-
րանց ձայնը բարձրացնելու, լսել տալու եւ այդպիսով
տակաւ առ տակաւ բարեկարգելու իրանց վիճակը, իսկ
այստեղ Տաճկաստանում դժգոհութեան միակ բաժինն է
ստրկական լուռութիւնը, իսկ դժգոհին միակ տեղը բանտը:

«Իմ պաշտօնս էէր Տաճկաստանը բարեկարգել. քաւ
լիցի. այլ միայն քարոզելու որ նրանք էլ մարդիկ են, ունեն
մարդկային իրաւունքներ, որոնք բռնաբարելու, ոտնակոխ ը-
նելու ոչ ոք իրաւունք չունի: Իսկ թէ ինչո՞ւ Տաճկաստան ե-
կայ, այս հարցին արդէն պատասխանած եմ: Սոյոգ է
որ ամեն մի կառավարութեան մէջ կը պատահին ան-
կարգութիւններ, միայն այն տարբերութեամբ, որ թիւրք
կառավարութեան մէջ վերջիններս անխուսափելի պայ-
ման են եղած:

«Հիմ հասկանում, թէ ի՞նչ օգուտ կարող է ունենալ
կառավարութիւնը Աթէնքի մէջ գտնված յեղափոխա-
կանների անուններն իմանալով եւ վերջապէս այդ ի-
մանալու համար միթէ կառավարութիւնը պէտք ունի
իմ օժանդակութեանս:»

Իսկ այն հարցին, թէ ի՞նչ կապ կայ արտասահ-
մանեան սօցիալիստական կուսակցութիւնների եւ Հըն-
չակեան կուսակցութեան մէջ, Հմաւոնը տալիս է հետեւե-
լալ պատասխանը. —

«Ընկերվարական կուսակցութիւնն ամբողջ մարդու-
թիւնը մէկ ընտանիք, եղբայր ճանաչելով բաժնում է
նրան երկու դասակարգի, բռնաբարված եւ բռնաբա-
րող, ճնշված ու ճնշող. սրանից մէկը վայելում է աշ-
խարհիս բոլոր վայելութիւններն ու շտայլութիւնները
շնորհիւ իր ահագին հարստութեան, իսկ միւսն այնքան
ունի, որ «շատ-շատ է մեռնելու եւ շատ քիչ ապրելու
համար»: Ամեն մարդ գործում է այնտեղ, ուր աւելի գործ
կարող է տեսնել հետեւաբար իւրաքանչիւր ընկերվարա-
կան գործում է իր հայրենիքում, թէեւ պատահում է,

որ օրինակ գերմանացի մի սօցիալիստ գործում է Անգլիայում: Հնչ. Կուսակցութիւնը սօցիալիստ յեղափոխական կուսակցութեան մի ճիւղն է, որ գործում է Թիւրքիայում: Գերմանիոյ մէջ սօց. դեմօկրատական կուսակցութեան հռչակաւոր անդամներն են Բէքէլ, Լէբկնէխտ, Ջինգեր ևն, ևն. ֆրանսիայում Ժիւլ Գէդ, Լաֆարգ. Ռուսիայում Լաւրով, Պլեխանով:

**ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐԸ ՄԱՔՍՈՒՏ ՍԻՍՈՆ
ՊԷՅԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՁԻ ՄԱՍԻՆ**

«Manchester Guardian» անգլիական լրագիրն իր մայիս 25 համարում արտատպում է «Standard» լրագրի Ղառնայի թղթակցի մի նամակը, որի վերնագիրն է «Թուրքիա եւ Հայաստան. երկիւղ ապստամբութեան»:

«Սիմօն Մաքսուտ, երեքշաբթի օրւայ Կ. Պոլսի զոհը, սկսած է զգալի կերպով ապաքինել: Երբ յարձակման լուրն առնվեցաւ, բազմաթիւ այցելուներ տարաբաղդ է ֆէնդիին տունը գնացին, նրա որպիսութիւնը հարցնելու: Այս դէպքը մեծ յուզում է առաջ բերել Եւրոպայի պալատում, որովհետեւ դա ապացուցանում է, որ հայը, նման առակի որդին, իր խաղաղասիրական հանգամանքը մի կողմ նետելով, սկսել է իր համազգի եւ օտար հալածիչներին դէմ գործել:

«Իրաւ որ նշանակելի է այս երեւոյթը, թէ գտնվում են մարդիկ, որոնք քաջութիւն են ունենում մղվելու այն տեսակ գործերի մէջ, որոնց հետեւանքը մահ կամ մահից աւելի մի պատիժ լինելը շատ լաւ գիտեն: Թիւրքքը բոլորովին մոռացել է այն փորձառութիւնը, որ այնքան սուղ նստեց իրան անցեալում Բալգարիայի, Յունաստանի եւ ուրիշ օսմանեան հին երկրների վերաբերութեամբ. եւ այդ երկրն երի պատմութիւնըն է, որ այժմ սկսել է կրկնվել Հայաստանում:

ԳԻՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ԳԻՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ամսիս վերջերը լոյս կը տեսնէ Nr 1-ը մի նոր օրգանի Հնչակեան Կուսակցութեան, «ԳԻՆԱԿԱՆ» անունով: Ի նկատի առնելով այն, որ «Հնչակի» ծաւալը մի կողմից և միւս կողմից յեղափոխական ընթացիկ դէպքերը, գործունէութիւնն ու դրա խնդիրները միջոց չեն տալիս «Հնչակին» զբաղվել հասարակական-յեղափոխական թէօրիական հարցերով այնչափով, որչափով մեր փափագն է, անհրաժեշտ համարվեցաւ ձեռնարկել «ԳԻՆԱԿԱՆ» հրատարակման, որ կը լինի Հանդէս գիտական սօցիալիզմի, իբրեւ գիտական օրգան Հնչակեան Կուսակցութեան եւ լոյս կը տեսնէ երեք ամիսը մէկ անգամ, եւրօպական մեծ ամսաթերթերի ձեռով բաղկացած 80—120 էրեսից: «ԳԻՆԱԿԱՆ» տարեկան բաժանորդագիրն է 5 ֆրանկ: Հասցէ.

Mr. Beniard. Poste Restante. Athènes (Grèce).

«ԱՊՏԱԿ»

ԵՐԵՒԱՆԻ ԲԱՆԿԱՆ — ԲԱՆԿԱՆ ԶԱՆԴԵՍ

Լոյս տեսաւ «Ապտակի» Nr 3, մայիսի համարը: Ա-

ռաջին ամբողջ երեսի վրայ զետեղված է մի մեծադիր նրկաւ, որ ներկայացնում է Հայաստանի աշխատաւորին, մշակող հագուստով: Աշխատաւորը ձեռքին ունի մի ցախ աւել, որ «Եղափոխութեան աւելն» է. դրանով նա մաքրում է իր երկրի, ժողովրդային կեանքի բոլոր ցեղերին, որոնք մանրամարդերի ձեռով ու իբրեւ դրամի քսակներ թաւալվում են գետինն նրա ոտների տակ: Նկարի խորքում, հօբիզնի վրայ փայլում է նոր կեանքի ծագող արեւն իր արշալոյսով: Նկարի տակը գրված է. «Հայաստանի աշխատաւորը ցախ աւելով մաքրում է իր երկրի հոտած աղբը»: Միւս երեսների վրայ կան երկու նկար, մէկն աղբային, միւսը յեղափոխական կեանքից

ՀՆԶԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲՐՁԻՐԻ ԳԻՐԵՐԸ

- 1) Օրագիր Հնչակեան Կուսակցութեան (երկրորդ տպագրութիւն: Սպառված) 2րի.
- 2) Նոր Հոսանք և Բաց նամակ Հայաստանցիներին. (սպառված) գ. 1 ֆրանկ.
- 3) Տարեգարձ 1890 թ. Յուլիս Տասնեփնդի: Յեղափոխական հերոսներ: Յ. Ջանկիւլեանի, Կ. Մ. Նալպանտեանի և Յ. Ղումրուեանի պատկերներով. (սպառված) գ. 30 սանտիմ.
- 3 bis) Յուլիս Տասնեփնդի 1890 թ. արիւնհեղ ծոցը Կ. Պոլսում և օրւան հերոսները — Ֆրանսերէն: Յ. Ջանկիւլեանի, Յ. Ղումրուեանի և Կ. Մ. Նալպանտեանի պատկերներով (սպառված) գ. 30 սանտիմ.
- 4) Ով ինչով է ապրում: Մ. Դիկչտէյնի: Թարգմանութիւն: գ. 75 սանտիմ.
- 5) Մայիսի մէկը. Ամենամեայ համաշխարհային տօն բանւորների, Գ. Պլեխանովի և մի գլուխ Պ. Աբսելրօգի «Բանւորական շարժում» գրուածքից: Թարգմանութիւն գ. 25 սանտիմ.
- 6) Հայերն Ամերիկայում, Ա. Կն—Եանցի և Ինչ է աշխատանքի վարձ, Թարգմանութիւն Կարլ Մարքսից գ. 15 սանտիմ.
- 7) Սահմանադրութեան էութեան մասին, Ֆէրդինանդ Լասսալի, հեղինակի պատկերով և մէկ առաջաբանով «Հնչակի» խմբագրութեան կողմից. գ. 40 սանտիմ.
- 8) Իրաւունք ծուլանալու, Պ. Ուլաֆսոգի, հեղինակի պատկերով և մէկ առաջաբանով «Հնչակի» խմբագրութեան կողմից. գ. 25 սանտիմ.
- 9) Garden of Eden Defiled! (Եդենի պարտէզը կործանված) անգլիերէն գ. 5 սանտ.
- 10) Բանութեան դէմ. Գաղատիայի դատաւարութիւն գ. 1 ֆրանկ.

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և դրամ ուղարկել հետեւեալ հասցէով—
Athènes. (Grèce).—M. Beniard. Poste restante.

Լթէնք. Հայկական ազատ տպարան.